

Gajdó Ágnes

A diákok szeretnek olvasni

(Gombos Péter: Dobj el mindent, és olvasss!)

A gyermekirolalom és az olvasáspedagógia elkötelezett kutatójaként Gombos Péter számos tanulmányt, recenziót publikált az elmúlt húsz évben. Most kötetbe gyűjtötte olvasáspedagógiáról, gyermek- és ifjúsági irodalomról szóló írásait, bízva abban, hogy nem csak a téma iránt érdeklődők gondolják tovább az itt megfogalmazottakat. Hátha akkor még több pedagógus tekintené szívügyének az olvasóvá nevelést, s nemcsak irodalomórán kerülhetne szépirodalom a gyerekek kezébe, hanem akár matematika- vagy biológiaórán is. Mert ijesztően keveset olvasnak a diákok, egyre szűkül a szókincsük, Arany János vagy Petőfi Sándor verseihez, elbeszélő költeményeihez értelmező szótára van szükség, s akkor Zrínyiről vagy Berzsenyiről még nem szóltunk. Hogyan lehetne ezen a helyzeten változtatni? Mekkora a tanár felelőssége, és mik a lehetőségei a kötelező olvasmányok kiválasztásában? Merre tart a mese, miért hasznosak a fantasyk és az ifjúsági antiutópiák? Ezekre a kérdésekre is választ találhatunk, ha figyelmesen olvassuk Gombos Péter tanulmányait.

Raadásul ötletet kapunk ahhoz is, hogyan vegyük rá a tizenéveseket az olvasásra: a „dobj el mindent, és olvasss” akció sikere meggyőzőnek tűnik. Biztosan sokan felkapják a fejüket, amikor ezt a felszólítást hallják. Nemcsak jól megválasztott szlogenről van szó, hanem egy létező iskolai gyakorlatról, amelyet az olvasás népszerűsítése érdekében találtak ki szlovák pedagógusok. A szerző szerint az olvasóvá nevelésnek már családi körben el kellene kezdődnie, de ha ez nem történik meg, mert a szülők iskolázatlanok, vagy egyáltalán nem törődnek gyerekeikkel, akkor a tanítók és a tanárok, leginkább a magyartanárok tehetnek sokat az ügy érdekében. Kényszeríteni senkit nem lehet arra, hogy könyvet vegyen a kezébe, de ha jól megválasztott regényről van szó, s arról, hogy akár nyelvtan- vagy fizikaóra közepén olvashatják a diákok, máris vonzó lehet a betűtenger még a nem könyvmolyoknak is. A „dobj el mindent, és olvasss” módszer lényege, hogy az iskolában bármikor megszólalhat egy speciális jelzőcsengő, s akkor minden ott dolgozónak le kell tennie a munkát – a diákok, a tanárok, de még a technikai dolgozók is könyvet vesznek a kezükbe, s a következő csengetésig néma csendben olvasnak. A játék olyannyira bevált, hogy sok tizenéves már a szünetben és otthon is olvasott, nem csak a kötelezően kijelölt időben. A pedagógus szerepe itt is meghatározó, hiszen ahhoz, hogy a gyerekek személyiségéhez illő, izgalmas és tanulságos regényt válasszon, akár mindenkinek mást, felkészültnek és igen tájékozottnak kell lennie – s nemcsak az ifjúsági regények címét, hanem bizony a tartalmát is ismernie kell.

A modern mesék anatómiáját vizsgálva Gombos számba veszi a legjelentősebb magyar írókat, Lázár Ervintől kezdve Csukás Istvánon, Békés Pálon, Szijj Ferencen át Boldizsár Ildikóig, s megállapítja, hogy „a jövőendő mesemondójának, írójának – akár Benedek Elek, akár Lázár Ervin útján indul el – feltehetően mégiscsak ugyanonnan kell merítenie: a népmeséből vagy Andersenből”. (31.) A *Mesék egykor és ma* fejezetben olvashatunk még Nádori Livia *Sárkány a lépcsőházban*, Lackfi János *Kövér Lajos aranykeze* című regényéről és Kiss Ottó gyermekverseiről, a *Csillagszedő Mária*ó, az *Emese almája* és *A nagypapa távcsöve* kötetekről is. Kiss versei a svéd gyerekversekre emlékeztetnek: „*Tudod apa, az lenne jó, / ha egyedül többször jönnél haza, / mint ahányszor elmész.*” De ezek a költemények előre- és visszautalnak egymásra, a *Csillagszedő Mária*ó afféle lírai regényként is olvasható – az olvasóban összeáll a kép, s egy meghatározott történet bontakozik ki az újra és újra felbukkanó motívumoknak köszönhetően. Minden egyes vers többletjelentést kap azáltal, hogy egy vagy több másikhoz kapcsolódik. Sőt, a két kötet is összekapcsolódik, a *Csillagszedő Mária*ó és az *Emese almája* közötti láthatatlan kötelék olyan erős, mint amilyen erős csak két óvodás barátsága lehet: „*A madzagnak két vége van, / de ha összekötöm őket, / akkor a madzagból egy kör lesz, / és a körnek egyetlen vége sincsen, / de úgy is lehet*

mondani, / hogy a kör végtelen. // És még egy dolog van, ami végtelen, / az pedig az Emese és az én barátságom, / mert mi is összekötöttük a sorsunkat, / és olyan szorosra kötöttük össze, / hogy azt már soha többé nem lehet eloldozni." (Az *Emese almája* kötet záróverse, 49.)

A fantasyk és a kortárs ifjúsági regények mellett Gombos Péter lelkes és szakavatott kutatója a disztópia, azaz antiutópia műfajának is, mely – mint írja – soha nem látott népszerűséggel hódít a gyerekirodalomban. Ma is nagyon kedvelt a műfaj egyik klasszikusa, Michael Ende 1973-ban írt *Momója*, de kiállta az idő próbáját Békés Pál *Féllénye* is, amelyből rádiójátékot és zenés színdarabot is készítettek. Kevésbé ismert a jövőben játszódó kalandregény, a *Kasszandra útja* és szerzője, Júlia Voznyeszenszkaja. *Kereszt és makaróni* című dolgozatában Gombos Péter finoman bírálva elemzi a különleges hangulatú regényt, amely némiképp C. S. Lewis *Narnia*-sorozatára emlékeztet. Az orosz író az ortodoxia téziseit, jeles személyiségeit, a hívek mindennapjait mutatja be regényében, s közben – mintegy háttérrajzként – egy diktatórikus rendszer működéséről is érzékletes képet alkot. A kalandokban bővelkedő regény ugyan néhol didaktikus, de összességében igen figyelemreméltó munka. Ráadásul Gombos Pétertől megtudjuk, hogy Voznyeszenszkaja számára ma már az írás, az alkotás nem csupán a szórakozás és szórakoztatás eszköze, hanem küldetés, miután az író nő fölépült rákos betegségéből.

A magyar és világirodalomban föllelhető antiutópiák számbavétele után Gombos arra figyelmeztet, hogy a kortárs magyar ifjúsági irodalomból mennyire hiányoznak a „problémaközpontú” könyvek, vagyis azok a regények, amelyek középpontjában a gyerekek gondjai állnak. Fontos lenne ugyanis, hogy a (kis)kamaszok azonosulni tudjanak a regényhősökkel, hogy azok nem természetfeletti képességekkel rendelkező, hanem reális hősök legyenek, életszerű gondokkal. Olyan történetekre lenne szükség, amelyek receptet is adnak a gyerekeknek, ugyanakkor nem „tukmálják rájuk” a megoldásokat, a lehetséges válaszokat, viselkedésmódokat.

A világirodalomban számos példa található olyan disztópiára, amelyben egy átlagos gyerek döntésén, bátorságán, felelősségvállalásán múlik a világ sorsa. Gondolhatunk *A Végtelen Történet* (Michael Ende) főhősére, Bastienre (Barnabásra), az ügyetlen és önbizalomhiányban szenvedő kisfiúra, aki maga sem hiszi, nem meri hinni, mi mindenre képes. A gyógyulás a kalandoknak (is) köszönhetően bekövetkezik, s a fiú megbarátkozik önmagával és környezetével is, végül elfogadja önmagát olyannak, amilyen. Ende regényének irodalmi előzményei között megtalálható *A kis herceg*, Tolkien remeke, *A babó* (azaz *A hobbit*) vagy a *Peter Pan*. A világhírű és ma is népszerű fantasy elemzése során Gombos felteszi a kérdést: a XX., XXI. századi történetekben miért a gyerekek kapják a megváltó szerepét? „Miért nekik kell megküzdeni a gonosszal? Miért nekik kell vállalni a fizikai és a szellemi harcot azért, hogy a világ megmeneküljön az elszürkültéstől vagy a diktatúrától?” (93.) Talán azért, hogy példát mutassanak a hasonló korúaknak, s hogy majdan minden kornak meglegyen a maga Momója vagy Barnabása, mert nélkülük s a remény nélkül, hogy a világ jobbá tehető, szegényebbek lennének valamennyien.

A kötet zárótanulmánya az úgynevezett fehér disztópiákat vizsgálja. A műfaj régóta létezik, ám korunkban elsősorú erővel hódít az ifjúság körében. E történetek főhősei tizenhárom–tizennyolc éves fiatalok, akik nehéz helyzetbe kerülnek, s ki kell találniuk, hogyan másznak ki a pácából. A szereplők érzelmeit olyan pontosan megfogalmazzák az írók, hogy azt bárki könnyen átélheti, mi több, bárki beleképzelheti magát az adott szereplő helyzetébe. De nem csak ezért lehet népszerű ez a nálunk még gyerekcipőben járó műfaj. A disztópiák a serdülőkorhoz hasonlóan a változásról szólnak, s arról, hogy a felnőttek által elrontott dolgokat a fiatalok hozzák helyre. Ahogyan Brian Bethune rámutatott egyik tanulmányában: „A felnőttek jelentik a problémát, a kamaszok a megoldást.” (109.)

A disztópiák szerzőinek nem titkolt célja, Gombos szerint, hogy az idealista kamaszok figyelmét felhívják „az illogikus emberi viselkedés logikus következményeire”. „Hogy bizonyos tettei(n)k, hibái(n)k, mulasztásai(n)k befolyásolhatják mindannyiunk jövőjét.” (110.) A magyarra átültetett Lowry-, Condie- vagy Roth-regények felfedezése előbb-utóbb biztosan megtörténik nálunk is, hiszen a fiatalok ma talán szívesebben olvasnak olyan kalandos, izgalmas történeteket, amelyeknek akár ők is a főhősei lehetnének. S amelyekben a felnőttek elleni lázadás nem bűn, hiszen az öregek hibáit nekik kell helyrehozniuk. A műfaj sikerét mutatja, hogy ezek a regények világszerte többmillió olvasótábort mozgattak meg. Hattie Garrow mondataival fejezi be Gombos Péter a disztópiákat elemző tanulmányát, s az idézett gondolat útmutató lehet a tanítók és a (magyar)tanárok számára: *Az éhezők viadala* című Suzanne Collins-regény sikere „megtanította a tanárokat arra, hogy a diákok szeretnek olvasni, csak meg kell találni azokat a könyveket, amelyek érdeklik őket.”

(Pont Kiadó, Budapest)